

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Камен Лозев

за дисертационния труд на Татяна Петкова Василева
на тема „Човешката участ в глобализационния процес”

Вероятно всеки ще се съгласи, че темата на дисертацията, която е пред нас, е **много актуална и много трудна**. В увода ѝ е отбелязано, че глобализацията е процесът, който определя облика и задава перспективите на нашата епоха. С това накратко е очертана както фундаменталността, така и изключителната актуалност на темата. Несъмнено разработването на подобна тема е трудно, защото, от една страна, става дума за сложен и неясен, все още протичащ, „неизбистрен” в много отношения процес; от друга страна, става дума за тема, върху която са написани милиони страници, с различни подходи, в рамките на различни науки. С други думи, това е една типично интердисциплинарна тема.

Глобализацията е „сноп” от процеси с икономически, политически, културен характер. Изследва се от различни науки и мога напълно да се съглася с мнението на авторката на обсъжданата дисертация, че философията все още е в дълг към тази тема. Нещо повече – съществува дори мнението, че глобализацията по принцип не може да бъде обсъждана с философски подходи. Татяна Петкова обаче съумява да ни покаже, че това мнение е погрешно. Тя защитава тезата, че философията не само има място при изследване на глобализацията, но е и **незаменима** по възможностите си да я осмисли в нейната цялост чрез анализа на промените в човешкото битие. Петкова разглежда глобализацията като процес, в който човекът е както „творящ субект, така и търпящ обект”. Неговата участ - участта като съдба, но същевременно и като участ-ие - се

третира като фундаментална и драматично обвързана с глобализацията. Това според мен е **първата сполука** на дисертацията: намерена е спецификата на философския подход при изследване на глобализацията.

Втората сполука по мое мнение е във фокусирането и изчерпването докрай на възможностите на историко-философския аспект на общия философски подход. Татяна Петкова защитава тезата, че глобализацията има своята **предистория** и тази предистория е сплав от действия и идеи – от мирни или агресивни действия, водещи до универсализация на отделните общества, и от идеи, които са обобщавали или стимулирали, легитимирали, осмисляли тези действия. От древността до днес тъкмо философията е участвала в изработването на онези идейни комплекси, които са създали почвата за съвременната глобализация. Татяна Петкова откроява няколко такива идеи – за универсалността на човека, за толерантността, за космополитизма и т.н., които според нея са „структуро-изграждащите идейни елементи на съвременната глобализация”. По този начин се осигурява историко-философски достъп до изследването на глобализацията. Не са много философските изследвания на този предмет, а историко-философските са почти непознати. Ето защо намирам, че това е важен теоретичен принос на дисертацията.

Дисертационният текст е добре структуриран. Той е съставен от увод, четири глави, заключение и библиография. В увода, както посочих, е изяснена спецификата на подхода и постановката на проблема. Първата глава носи същността на историко-философското изследване на темата и съм съгласен с оценката за нейния приносен характер. Анализът на **историко-философските предпоставки на глобализационния процес** е развит колкото в дълбочина, толкова и в широчина; с други думи, тази част е особено ценна с **изясняването на възможностите на историко-философския подход към глобализацията, както и с привличането като обект на анализа на мислители, слабо познати в България**

/например дебатът между Сепулведа и Франсиско де Витория/. Заслужава положителна оценка и това, че Татяна Петкова разглежда историко-философските идеи не като самопораждащи се, а в тяхната връзка със социалната, политическата, културната практика на съответната епоха. Това е осъществено благодарение на една нова оптика към глобализацията – тя зяживява за нас като **исторически контекстуализиран процес**. Така Татяна Петкова ни снабдява с „нови очи” за съвременната глобализация и ни кара да я схванем като своеобразна *актуализация* на една отколешна ”прото-глобализация”, носена с векове в утробата на времето, задавала противоречивите вектори на световното развитие, но в крайна сметка извела ни до разбирането, че светът винаги е бил единна противоречива в себе си цялост, единност. Така, схваната през призмата на идеи и събития, случили се в предходни исторически периоди, съвременната глобализация налага своеобразна *монистична* представа за себе си, защото изследването ѝ закономерно ни препраща към съвкупност от реални и много аналогични процеси в миналото. Този монизъм на философската перспектива към глобализацията, макар и не деклариран явно, подчертано, от Петкова, пронизва и подсилва чудесните анализи в първа глава на такива основни философски идеи като отношението към Другия, универсалността на човека, толерантността и пр., които са изказвани в хода на историята на философията, но чието значение изпъква едва в сегашните съдбоносни за човечеството ситуации, в заредените с гибел контексти на съвременната глобализация.

Във втората глава откриваме стегнат преглед на редица съвременни теории за глобализацията, в който чувстваме широтата на познанията на докторантката и умението ѝ да откроява най-същественото в разглежданите възгледи. Според мен важното в случая – и тук отново се съгласявам с оценките за принос на дисертацията -- е **въвеждането на интересна типология на разнообразните философски теоретизации за**

глобализацията. На базата на един мащабен в българските условия обзор на много широк кръг от автори и концепции Петкова ни предлага типологизиране на знанието за глобализацията въз основа на три „оси” – времева, оценъчна и хуманитарна. Тя издига четири критерия, чрез които групира и систематизира разглежданите теории и автори според: а/ началната точка на глобализацията; б/ оценката на глобализацията, в/ ефекта на глобализацията с оглед хомогенизиране и хетерогенизиране на социалното пространство; г/ собствено антропологическите последици на глобализацията.

В трета и четвърта глава дисертантката анализира ефектите на глобализацията върху социалното пространство и социалното време. Така според мен по подходящ начин е изпълнена поставената задача: изследването на глобализацията, така да се каже, се „биографира”, т.е. произвежданите от хода на глобализацията промени в човешкото битие се тематизират и осветляват. В тези две части на дисертацията Татяна Петкова успешно прилага много от идеите на съвременните теоретици на глобализацията, с които вече сме запознати от обзора във втора глава. Това подсказва, че всяка една от частите на дисертационния текст има своята самостоятелност, но не е самоцелна – всяка глава на дисертационния труд дава своя принос към теоретичното постигане на предмета на изследването. Дисертацията завършва с кратко заключение, което в съгъстен порядък обобщава основните изводи.

Трябва да отбележа и още едно достойнство на дисертантката – умението на Татяна Петкова да балансира в оценките си за глобализацията. Тя не се увлича нито в апологетика, нито в антиглобализъм. Глобализацията, както бе отбелязано, е сложен процес с противоречиви ефекти върху човека, но в дисертацията много умело е отчетена противоречивостта на нейните последици – противоречивост, която според мен е неизбежна, бих казал, съдбоносна. Посоченото достойнство мога да допълня с умение, проявено от дисертантката, което

високо цена: Татяна Петкова рядко напуска полето на своя предмет - в центъра на анализите ѝ са тъкмо **антропологическите** ефекти на глобализацията. На отделни места, разбира се, откриваме и необходимите анализи на политическите или икономически последици на глобализацията, обаче като цяло Петкова съумява непрестанно да държи пред съзнанието ни изследвания предмет.

Дисертационният текст показва, че авторката му притежава висока компетентност по темата. От текста личи, че е проучено голямо количество литература и конкретно по темата, и извън нея. Заслужава отбелязване добрата селекция на разглежданите автори. Сред тях са социални мислители, които са действително меродавни по разглежданите аспекти – от Антъни Гидънс, Мартин Олброу и Зигмунт Бауман до Улрих Бек, Р. Робъртсън, Мануел Кастелс, Джон Ъри и други. Много често на младите изследователи им липсва усет какво заслужава и какво не заслужава да бъде цитирано. Затова текстовете им се превръщат в пространство, в което са разположени наистина големи имена редом с малко известни, конюнктурни, „писатели”. Тази всеядност не говори за ерудиция, по-скоро подсказва липсата на компетентност и недостиг на научен вкус.

Татяна Петкова общо-взето не страда от този недостатък, но според мен не се е освободила напълно от неудържимия стремеж на младите изследователи да демонстрират ерудиция. На всяка цена и по всичко! Това, разбира се, е невъзможно. Доказва го самата дисертация: повторният ми преглед на последните две глави например ме убеждава, че в тях незслужено малко място е отделено на връзката (предполагам, че такава има) между глобализацията и икономиката на знанието. В този смисъл е интересно да попитам дисертантката защо е отдала предпочитанията си на други анализи за сметка на този. В съвременния свят мнозина асоциират интернет с гигантски компютър, с електронен

мозък, който освен че „обема” всяко знание, съдържа и отговори на човешките проблеми. Представата за интелектуалния капитал като достижим чрез интернет създава опасната илюзия, че умението да „сърфираш” едва ли не замества процеса на изграждане на индивидуални знания или на напрегнато самостоятелно търсене на решения на собствените проблеми.

Този анализ, който според мен е много релевантен в контекста на изследваната тема и който не е намерил място в дисертацията, много удачно би корелирал с изказаната на с. 170 теза (цитирам): „Виртуалността в известна степен промени човешката идентичност.” Нейното разгръщане в текста като читател възприемам с известна доза неудовлетвореност. В случая според мен описателността е взела връх над аналитичността и всъщност не е реализиран потенциалът, който повдигнатият проблем има с оглед на изследваната тема. Социалните виртуални мрежи може би създават възможности за (цитирам, с. 171) „конструирането на виртуални личности” и отслабване на „кризиса на идентичността в подрастващата възраст”, но Петкова според мен не навлиза достатъчно дълбоко в опасностите, които тази ситуация създава, а именно, възможността от появата на нов тип „трайбализъм”, на особен електронно-виртуален колективизъм, който е толкова по-ужасен, защото е съпроводен с илюзията за абсолютна индивидуална свобода във виртуалното пространство. Изобщо тази добре описана от дисертантката ситуация, в която (цитирам, с. 171) „Днес човекът превърна новите технически приспособления в продължения на сетивата си: опознава, вижда и обикаля света чрез интернет..”, ситуация, при която нашите сетива са до голяма степен *извън* нас, се нуждае от много задълбочен анализ на опасността от поява на един „Биг братър” *вътре* в нас.

Дисертацията е написана на много добър стил. Пристрастно признавам, че четенето на първите две глави ми достави по-голямо интелектуално удовлетворение. Което съвсем не изключва значението и теоретичната тежест на всичко останало. С радост отбелязвам, че Петкова е взела под внимание отправените към нея бележки на вътрешната защита на дисертацията ѝ и в настоящия си вид текстът е значително подобрен. Това не означава, че към него не могат да се отправят критики, но според мен принципните изисквания към един дисертантски труд са покрити.

Въз основа на всичко гореказано приканвам членовете на Научното жури да дадат на Татяна Василева Петкова, автор на дисертационния труд «Човешката участ в процеса на глобализацията» образователната и научна степен степен «Доктор» по научна специалност «История на философията»).

30 юни 2012 г

Рецензент:

доц. д-р Камен Лозев